

ՀՀ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԿԱԴԵՄԻԱ
ԱՐՎԵՍՏԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ՀԱՅ ԱՐՎԵՍՏԱԲԱՆՆԵՐԻ ԳԻՏԱԿԱՆ ՏԱՆՆՄԵԿԵՐՈՐԴ ՆՏԱՇՐՋԱՆԻ ՆՅՈՒԹԵՐ

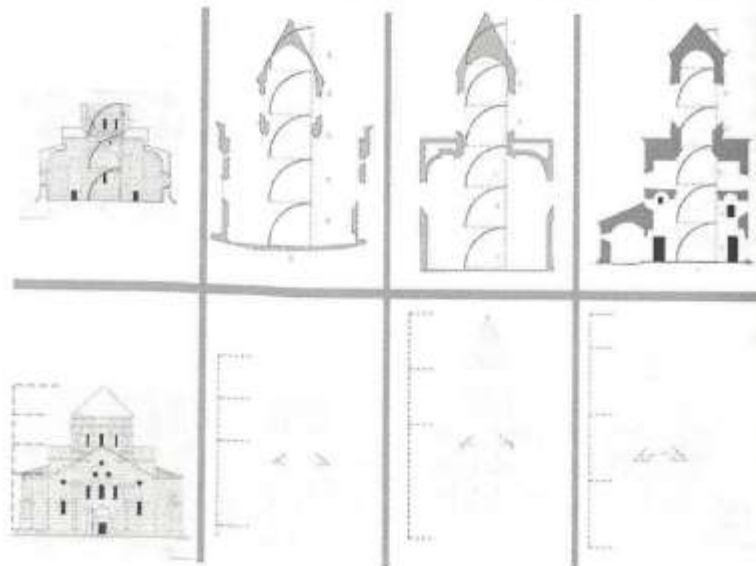
Եկիրվում է
Հայաստանի Հանրապետության
անկախության

25
-ամյակին

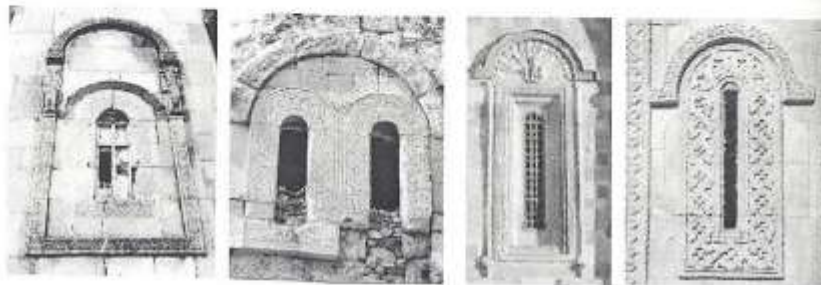
ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ՀԱՅ ԱՐՎԵՍՏԱԲԱՆՆԵՐԻ
ԳԻՏԱԿԱՆ ՏԱՆՆՄԵԿԵՐՈՐԴ



Գիտությունների
Ազգային ակադեմիա
ՀՀ Գիտությունների Ազգային
Ակադեմիա



բ. Ծավալատարածական համաչափությունների վերլուծություն: Ձախից՝ Թալինի տաճար VII դ. (Այրարատ), Օշկականք (Տայք) X դ., Ալավերդի(Կախեթ) XI դ., Ծուրրուղաշեն XII-XIII դդ. (Գուգարք):



գ. Փակ տիպի շրջանակավորված պատուհաններ: Ձախից՝ Կոմբուրդ X դ. (Գուգարք), Լորշեն X դ. (Գուգարք), Ավետիգետվեյի XI դ. (Վիրք), Լիկորցմիտա XI դ. (Վիրք): Աղյուսակ 1

ԼԵՎՈՆ ԹՈՒԹՈՒՆՋՅԱՆ. ԿՈՆԿՐԵՏ ԱՐՎԵՍՏ, ԱՐԱՏՐԱԿՑԻԱ - ԱՏԵՂՄԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆ

Կոնկրետ կամ թանձրացյալ արվեստը եվրոպական ավանգարդ արվեստի կենտրոնական ուղղություններից է, այն առաջացել է XX դարի առաջին կեսին և իր արտացոլումն է գտել գեղանկարում, քանդակում, լուսանկարչության և պոեզիայի մեջ: Կոնկրետ արվեստի գաղափարը հայտարարվել էր նիդեռլանդացի նկարիչ Թեո վան Դուսբուրգի կողմից 1924 թ., իսկ 1930-ին այն մտավ կոնկրետ արվեստ խմբի ծրագրի մեջ: Նախատեսված էր, որ կոնկրետ արվեստը իդեալական դեպքում պետք է հիմնվի բացառապես մաթեմատիկական և երկրաչափական պարամետրերի վրա: Կոնկրետ արվեստը չունեի որևէ սեփական սիմվոլիկ նշանակություն և ծնում էր բացառապես երկրաչափական, արվեստագետի մտքի թռիչքն արտացոլող կոնստրուկցիաներ: Արվեստագետ Ռիխարդ Լոզեն, օրինակ, կոնկրետ արվեստում տեսնում էր կոնստրուկտիվիզմի տարատեսակներից մեկը:

Կոնկրետ արվեստի նպատակը շվեյցարացի նկարիչ Մաքս Բիլն արտահայտում է հետևյալ կերպ. կոնկրետ արվեստն իր առջև խնդիր է դնում ստեղծելու օգտագործմանը պատրաստ հոգևոր արժեքներ նույն կերպ, ինչպես մարդը նյութական իրեր է ստեղծում: Կոնկրետ արվեստի ստեղծագործությունները չափման էտալոն են և հարմոնիկ կարգ: Այդ արվեստը կանոնակարգում է համակարգերը և գեղարվեստական միջոցներով ներմուծում է այդ կարգը կյանք:

Արվեստագետներ Թեո վան Դուսբուրգի, Օտտո Կարսլունդի, Ժան Հեյլոնի և Մարսել Վանցի հետ Թութունջյանը «Կոնկրետ արվեստ» խմբի հիմնադիր անդամ է եղել:

Խմբի մանիֆեստը լույս տեսավ 1930 թ. Փարիզում ամսագրի տեսքով: Դրանում հրապարակվեցին թանձրացյալ արվեստի գեղանկարչության 6 հիմնական հիմունքները¹.

1. արվեստը համապարփակ է, բազմակողմանի:
2. Արվեստի գործը պետք է ամբողջապես ստեղծված և ձևավորված լինի դրա իրականացումից առաջ: Այն ոչինչ չպետք է ընդունի քնության ձևերից, զգացմունքայնությունից, գերզգայությունից: Մենք ցանկանում ենք դուրս հանել քնարականությունը, դրամատիզմը, խորհրդավորությունը:

¹ Art Concret, revue, 1930, p. 1 // Fabre G., Tutundjian. Paris, 1994, p. 104.

3. Նկարը պետք է ամբողջովին կազմված լինի պլաստիկ տարրերից, այսինքն՝ հարթություններից և գույներից: Պատկերային տարրը իրենից բացի ոչ մի այլ նշանակություն չունի, ինչպես և կտավը:
4. Նկարի կազմվածքը, ինչպես նաև դրա տարրերը, պետք է պարզ լինեն և վիզուալ տեսանկյունից վերահսկվեն:
5. Տեխնիկան պետք է մեխանիկական լինի, այսինքն՝ հստակ, հակահմայրեսինիստական:
6. Ճիգ բացարձակ պարզության²:

Մանիֆեստն ավարտվում էր վերոհիշյալ հինգ հիմնադիր արվեստագետների ազգանուններով: Խմբի անդամները հանդիպում են փարիզյան արվարձան Կրեմլին-Քիսետրի Թուֆունջյանի առանձնատանը: Տարբեր ազգերի արվեստագետների այդ խմբից Թուֆունջյանին շատ մտերիմ էին Հեյնոնը և Արպը: Վերջինս, իհարկե, խմբի անդամ չէր, սակայն նրա անդամների հետ շատ ջերմ հարաբերությունների մեջ էր: «Կոնկրետ արվեստ»-ի մանիֆեստի հիմնական մասը ֆինանսավորած նկարիչ Օտտո Կարսլունդը նույն թվականին Ստոկհոլմում կազմակերպում է "AC, Kubism, post-kubism, purism, konstruktivism, neo-plasticism, surrealism, sur-impressionism, internationell utstalling av-post-kubistik K unst" ցուցահանդեսը, որտեղ Թուֆունջյանը երեք կտավ և երեք ռելիեֆ է ներկայացնում:

Կոնկրետ արվեստ շարժման գաղափարներին Թուֆունջյանի ստեղծագործություններից ամենից հարազատ են 1920-ականների վերջի գրաֆիկական աշխատանքներն ու ռելիեֆները: Դրանք համապատասխանում են թանձրացյալ արվեստի հիմունքներին հետևյալ սկզբունքներով՝ գրաֆիկաները կազմված են բացառապես երկրաչափական տարրերից՝ գծերից, հարթություններից, կետերից: Դրանց կոմպոզիցիոն լուծումները հիմնված են հավասարակշռության սկզբունքի վրա, հիմնականում ասիմետրիկ են: Ռելիեֆները մոնոքրոմ են և բացառում են ցանկացած տիպի քնարականություն, կազմված են բացառապես երկրաչափական տարրերից, դրանց կոմպոզիցիոն լուծումները լակոնիկ են: Դրանք կոնկրետ արվեստի փայլուն նմուշներ են, երկրաչափական արստրակցիայի զլոփագործոցներ: Ռելիեֆներից, ցավոք, ներկայումս ընդամենը մի քանի տասնյակ է պահպանվել, այնինչ դրանց ընդհանուր քանակը 358-ն էր³: Թուֆունջյանի դստեր հիշողություններով դրանք պահվում էին

² Նույն տեղում:

³ **Oliverau Ch.** Léon Tutundjian - 1906-1968. L'oeuvre construite 1925-1930, travail de recherche de Diplôme d'Etudes Approfondies soutenue à l'Université de Dijon, juin 1985, p. 49.

իրենց տան նկուղում և կորել էին երկրորդ համաշխարհային պատերազմի տարիներին: Ամենայն հավանականությամբ դրանք գողացել էին հարևանները՝ ռելիեֆների փայտե հիմքերն այրելու և տաքանալու համար⁴:

«Կոնկրետ արվեստ» խումբը ընդամենը մեկ գարուն ապրեց: Մանիֆեստը ֆինանսավորած Կարսլունդը Ստոկհոլմի ցուցահանդեսից հետո չէր կարողացել վճարել բեռնափոխադրողի ծախսերը: Վերջինս հրաժարվել էր արվեստագետներին վերադարձնել իրենց աշխատանքները: Սկանդավից վախճնալով՝ Կարսլունդը խուսափում էր Փարիզ գալուց⁵:

«Կոնկրետ արվեստի» լուծարումից հետո ձևավորվում է մեկ այլ խումբ՝

«Շրջանագիծ և քառակուսի», որը, սակայն, ընդամենը մեկ տարի է գոյատևում:

Այդ շարժմանը Թուֆունջյանը չի անդամակցել, սակայն դրան անդամակցել են «Կոնկրետ արվեստ» և «Արստրակցիա-ստեղծագործություն» խմբավորումների անդամներից երկուսը՝ Ժան Արպը և Վանտոնգերլոուն: Նշենք միայն, որ այն ստեղծվել էր Փարիզում 1929-ին կոնստրուկտիվիստ արվեստագետներին միավորելու միտումով Տորրես Գարսիայի և Միշել Սեֆորի կողմից և նույնպես պարբերական ուներ: Շարժմանն անդամակցել էին այնպիսի մեծանուն նկարիչներ, ինչպիսիք էին Վասիլի Կանդինսկին, Պիտ Մոնդրիանը, Ֆերնան Լեժեն:

Այդ երկու խմբավորման մոխրից 1931թ. փետրվարի 15-ին ստեղծվում է «Արստրակցիա-ստեղծագործություն» շարժումը /1931-36թթ./: Շարժման հանդիպումները կազմակերպում է Վան Դոաբուրգը: «Կոնկրետ արվեստի» համեմատ խումբն ավելի բազմանդամ է, իսկ «Շրջանագիծ և քառակուսի» խմբի համեմատ՝ ավելի միասեռ:

1932թ. տպագրվում են խմբավորման դիրքորոշումները, որոնք ոչ ֆիզուրատիվ արվեստի մանիֆեստ էին: Տնօրենը Օզյուատ Էրբենն էր, փոխտնօրենը՝ Վան Դոաբուրգը, որին նրա մահից հետո փոխարինեց Վանտոնգերլոուն: Խմբի հիմնադիր անդամներից էր Թուֆունջյանը, Արպի, Գլեյզի, Կուպկայի և Վալմյեի հետ նա նաև խմբավորման տնօրեն կոմիտեի անդամ էր⁶: 1931-36 թթ. շարժմանն անդամակցում են տարբեր ազգությունների մոտ հարյուր արվեստագետներ, տպագրվում է հինգ պարբերական, Փարիզի Վագ-

⁴ Նույն տեղում, էջ 47:

⁵ **Fabre G.** Tutundjian, p. 112.

⁶ Abstraction, Création. Art non figurative. Paris, 1932 // Association Abstraction-Création, 1932-1936, archive de l'Institut Mémoires de l'édition contemporaine, L'Abbaye d'Ardenne, France.

րան 44 հասցեով բազմաթիվ ցուցադրություններ են կազմակերպվում: Խմբավորումը դառնում է արստրակտ և կոնկրետ արվեստի տարածման կարևոր բաղկացուցիչ ոչ միայն Ֆրանսիայում, այլ նաև ավելի քիչ ներգրավված երկրներում՝ Շվեյցարիայում, Իտալիայում, Անգլիայում և ԱՄՆ-ում:

1932թ. լույս տեսած պարբերականի առաջին համարում հիմնադիրները ներկայացնում են իրենց հիմնական դիրքորոշումը և բացատրում կատարած ընտրության պատճառները:

«Մեր խմբավորումը և գործունեությունը նկարագրելու համար մենք ընտրել ենք այս բառերը, քանի որ չենք գտել ավելի ըմբռնելի և քիչ վիճելի տերմիններ: Այս պարբերագրում վերարտադրված աշխատանքների համակազմը կնպաստի դրանց նշանակության բացահայտմանը: Բացի այդ, մենք դրանցից հատուկ կերպով չենք կառչում:

Ոչ ֆիգուրատիվ ասելով՝ նկատի ունենք իրական պլաստիկայի կոպտության՝ որևէ բացատրողական, անեկզոտիկ, գրական, բնական և այլ տիպի էլեմենտի բացառությամբ:

Արստրակցիա, որովհետև որոշ արվեստագետներ հասել են ոչ ֆիգուրատիվ ստեղծագործմանը բնության ֆորմաների պրոգրեսիվ արստրակցիայի միջոցով:

Ստեղծագործություն, որովհետև ուրիշ արվեստագետներ միանգամից հասել են ոչ ֆիգուրատիվ արվեստին՝ ստեղծելով բացառապես երկրաչափական աշխատանքներ կամ միայն օգտագործելով այնպիսի էլեմենտներ, որոնք բոլորի կողմից համարվում են արստրակտ, օրինակ՝ շրջաններ, հարթություններ, ուղիղ գծեր և այլն: Մենք չենք դատում կամ համեմատում, իրարից չենք բաժանում արստրակտ զարգացումից կամ անմիջական ստեղծագործության արդյունքում իրականացրած աշխատանքները, այլ ջանում ենք ոչ ֆիգուրատիվ արվեստի փաստաթուղթ ստեղծել»⁷:

Բացի այդ, խմբավորման հիմնադիրները նշում են, որ աշխատանքների ընտրությունը «Արստրակցիա-ստեղծագործություն» միության կոմիտեի պատասխանատվության տակ է և արված է ոչ ֆիգուրատիվ արվեստի հիմքի վրա: Միությանն անդամակցելու են հրավիրվել միայն իրենց հստակորեն ոչ ֆիգուրատիվ համարող արվեստագետները: Չեն հրավիրվել նրանք, ովքեր պատկերում են քիչ թե շատ ակնհայտ էակներ և իրեր, ստեղծում աշխատանքներ՝ առանց մտահոգվելու դրանց կարգի մասին:

Շարժման հիմնադիրների կարծիքով պարբերականի մեջ ոչ ֆիգուրա-

⁷ Լույն տեղում, էջ 1:

տիվ արվեստի գաղափարով միավորված բազմազան աշխատանքների միավորումը պետք է հեշտացնեի հանդիսատեսի համար բացառապես պլաստիկ արվեստի ընկալումը:

Արվեստագետներից յուրաքանչյուրին առաջարկվել էր կից հողվածում արտահայտել իր ստեղծագործության նկատմամբ սեփական դիրքորոշումը: Այդ հողվածները, որոնք կարող էին գրված լինել հենց արվեստագետի կամ հատուկ ընտրված հեղինակի կողմից, միայն տվյալ արվեստագետի պատասխանատվության տակ էին: 1932-ով թվագրվող «Արստրակցիա-ստեղծագործություն» ամսագրի առաջին համարում Թութունյանը ներկայացնում է մեկ քանդակ և մեկ ռելիեֆ: Այդ ամսագրի կրկնօրինակը ստացել ենք Ֆրանսիայի՝ Արդենի ժամանակակից տպագրության ինստիտուտի արխիվից: Ամսագրի կազմի ձախ հատվածում այբբենական հերթականությամբ խմբավորման մասնակիցների ազգանուններն են և էջերը, որոնցում տեղադրված են նրանց գործերը: Ցանկում առկա են Կադլերի, Պիտ Մոնդրիանի անունները, Սերժ Դելոնես, Պևզները, Պրամպոլիսին, Վիյոնը: Ընդհանուր առմամբ արվեստագետները 41-ն են: Թութունյանի աշխատանքները 37-րդ էջում են: Այդտեղ վերարտադրված են Թութունյանի 1928 և 1929-ով թվագրվող 1 քանդակ և 1 ռելիեֆ: Դրանց մոտ Թութունյանն ընդամենը նշել է ստեղծագործությունների տարեթիվը: Նա որևէ մեկնաբանում չի գրել, ինչը Թութունյանի գաղափարական մոտեցումն էր, որպեսզի հանդիսատեսի մտքի, կարծիքի հանդեպ թեթևադրանք չլինի: Նշենք, որ ռելիեֆն այժմ պահվում է Վալենսիայի Խուլիո Գոնսալես արվեստի կենտրոնում:

Միության աշխատանքներին մասնակցելու հրավեր էին ստացել նաև Կանդինսկին, Նյոգեբորեն, Ֆերնանդեսը, Կարսլունդը: Պարբերականի հեղինակները նշել էին, որ հնարավոր չէր եղել կապվել Լիսիցկու, Մալևիչի, Տատլինի հետ: Ոմանք մերժել էին հրավերը, ոմանց աշխատանքների վերարտադրությունները պատրաստ չէին եղել Նյույթը տպագրության հանձնելու ժամանակ:

Խմբավորման հանդիպումներից և պարբերականի վրա աշխատանքի ընթացքում Թութունյանն ինքնամիով, երբեմն գաղտնի, բայց շատ ուշադիր և սկեպտիկ մարդու տպավորություն ստեղծեց այն հարցերում, որոնք շատ կտրուկ կամ չափազանց պարզեցնող արտահայտումների էին հարում: Արվեստագետ Հելինի հուշերով. «Ըստ նրա, հենց որ մեկն ասում էր, որ ճիշտ է, նա միանգամից սխալ էր դուրս գալիս»:

Քիչ շփվող և մարգինալ լինելով հանդերձ՝ Թութունյանն իր արվեստով նշանակալից ազդեցություն ունեցավ իր ժամանակակիցների և ընդհանրապես

ավանգարդ արվեստի վրա: 1958 թ. մայիսի 13-ի իր նամակում Հելյոնն ակնկեղծորեն գրում է Թութունջյանին. «*Դու ոգեշնչել և ուղղություն ես տվել այսօր հայկոնի դարձած բազմաթիվ արվեստագետների, օր.՝ Կալդերին, որը քեզանով հիացած էր, և որը քո աշխատանքներում տեսել էր գնդերի և բարակ գծերի համապետման լուծումներ, որոնցից դու գեղեցիկ օբյեկտներ և կտավներ էիր ստեղծել: Արպը «Կոնկրետ արվեստ» ամսագրում քո քանդակի վերաբերյալ մասին խոսելիս ինձ անձամբ ասաց, որ դա վերջին փորձերի ընթացքում նրա տեսած ամենագեղեցիկ ստեղծագործությունն է եղել: Վան Դուբուրգը քո մասին գովեստի խոսքերով էր արտահայտվում: Կարլստունդը քեզ իբրև ուսուցիչ է դասում: Հերբենը քեզ շարք է սիրում: Ես չեմ կարողանում հասկանալ, թե ինչպես բոլոր այս մարդիկ, նրանք, ովքեր դեռ կենդանի են և հայրնի են դարձել, անարդար չեն գրնում այն փաստը, որ քո անունը լրիվ մոռացության մեջ է ընկել:*

Ես անտարբեր չեմ: Համոզված եմ, որ դու էլ ինձ համար նույնը կանելիր:

Դու մոռացության մարնեցիր այն աշխատանքները, որոնք մեծ հաջողություն էին վայելում, այնպիսի աշխատանքների օգտին, որոնց նույնիսկ երեսուն փարի անց հանդիսատեսը ընկալել չգիտի»⁶:

«Աբստրակցիա-ստեղծագործություն» խմբի հիմնադրումից մի քանի ամիս անց Ժան Հելյոնը համոզում է Թութունջյանին մասնակցել Գալերի Ռենեսանս ցուցասրահում տեղի ունեցած «1940» անվանումը կրող սալոնին: Նույն անուն երկրորդ և վերջին սալոնը տեղի է ունենում մեկ տարի անց՝ 1932 թ. հունվարին: Թութունջյանը դրան չի մասնակցում: Մինչև 1932 թ. Թութունջյանը մնում է ֆիզուրատիվ արվեստին հակառակորդ բոլոր խմբավորումների անդամների շարքում: «Աբստրակցիա-ստեղծագործություն» խմբի ձևավորվելուց հետո՝ մոտ մեկ տարի անց, Թութունջյանն առաջին արվեստագետներից մեկն էր, ով լքեց այդ խմբավորումը՝ սյուրռեալիզմին նվիրվելու նպատակով, ինչպես ավելի ուշ կանեն խմբի անդամներից Վոլիամին, Պաարունը, Սոլիգմանը և Օկամոտուն:

Իր արվեստի նկատմամբ ուրիշներից առավել խստապահանջ լինելով՝ Թութունջյանը ստեղծեց երկրաչափական արստրակցիայի բացառիկ նմուշներ, որոնցով կանխագուշակեց երկրաչափական արստրակտ արվեստի միջազգային շարժումները: «Աբստրակցիա-ստեղծագործություն» խմբին Թութունջյանի անդամակցությունը միջազգային երկրաչափական արվեստի շարժմանը 1930-ականներին նրա հայտնության վերջին փուլը հանդիսացավ:

⁶ Fabre G. Tutundjian, p. 112.

Մշտապես նորարար և իր արվեստաոճի ուղղությունը հաճախ փոփոխող Թութունջյանն արդեն լիովին տարված էր սյուրռեալիզմի ինքնատիպ աշխարհով:

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Հոդվածը նվիրված է ֆրանսահայ արվեստագետ Լևոն Թութունջյանի (1905-1968թթ.) մասնակցությանը XX դարի առաջին կեսի եվրոպական արստրակտ արվեստի կարևոր բաղկացուցիչ հանդիսացող «Կոնկրետ արվեստ» և «Աբստրակցիա -ստեղծագործություն» միջազգային խմբավորումներին, ինչպես նաև հակիրճ ներկայացնում է դրանց հիմնական գաղափարները:

Բանալի բաներ – Լևոն Թութունջյան, ֆրանսահայ արվեստ, կոնկրետ արվեստ, արստրակցիա – ստեղծագործություն:

Ирина ГАРАСЕФЕРЯН

ЛЕОН ТЮТЮНДЖЯН. КОНКРЕТНОЕ ИСКУССТВО, КРЕАТИВНАЯ АБСТРАКЦИЯ

Статья посвящена французскому художнику армянского происхождения Леону Тютюнджяну, его участию в международных объединениях Конкретное искусство и Креативная абстракция, которые являются важной составляющей европейского абстрактного искусства первой половины 20-го века. Также в статье кратко представлены основные идеи данных арт-сообществ.

Ключевые слова – Леон Тютюнджян, французско-армянское искусство, Конкретное искусство, Креативная абстракция.

Irina GARASEFERYAN

LEON TUTUNDJIAN. ART CONCRET, ABSTRACTION-CREATION

This article is dedicated to the participation of French painter of Armenian origin Leon Tutundjian to the Art Concret and Abstraction-Creation international groups which were an important part of European abstract art at the beginning of the 20th century. Additionally, short descriptions and the main ideas of these art groups are presented.

Key words – Léon Tutundjian, French-Armenian art, Art Concret, Abstraction – Création.